

Kirjallisuus muiden mediumien väleissä

Laura Piippo & Juha-Pekka Kilpiö (toim.) 2022: *Intermediaalinen kirjallisuus*. Jyväskylän yliopisto: Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 132, 274 s.

Mikko Lehtonen kirjoittaa vuonna 1999 ilmestyneessä ”Ei kenenkään maalla – teesejä intermediaalisuudesta” -artikkelissaan näin: ”Intermediaalisuutta koskeva teoretisointi on ollut pitkälle satunnaista eikä siitä ole muodostunut selkeää tutkimusperinnettä” (1999, 4). Lehtosen artikkeli on yksi ensimmäisistä suomalaisista kirjoituksista, joissa paneudutaan intermediaalisuuden alueeseen. Hän tarkastelee kirjoituksessaan monimuotoisesti intermediaalisuutta pohtimalla sitä niin ilmiönä kuin käsitteenä ja ottaa esiin myös intermediaalisuudelle läheisen multimodaalisuus-käsitteen ja tarkastelee näiden kahden välistä suhdetta. Lehtonen (1999, 4) esittää kirjoituksessaan, että ”intermediaalisuus olisi kulttuurisen tekstintutkimuksen piirissä syytä ottaa vakavasti”.

Nyt, yli kaksikymmentä vuotta Lehtosen artikkelin jälkeen voi sanoa, ettei intermediaalisuutta koskeva teorianmuodostus ole enää satunnaista ja jopa ilmiöön keskittyvä tutkimusperinne alkaa olla hahmoteltavissa. Ennen kaikkea voi todeta, että intermediaalisuuteen suhtaudutaan nykyään myös kirjallisuudentutkijoiden piirissä vakavasti. Siitä kertoo Laura Piipon ja Juha-Pekka Kilpiön toimittama *Intermediaalinen kirjallisuus* -kirjoituskokoelma, joka nimensä mukaisesti lähestyy aluetta tekstien, kirjallisuuden, kautta. Kukin artikkeli käsittelee kirjallisuuden ja jonkun toisen mediumin välistä suhdetta. Siru Kainulaisen, Liisa Steinbyn ja Susanna Välimäen toimittama *Kirjallisuuden ja musiikin leikkauspintoja* (2018) ja sen sisältämät artikkelit hyödyntävät osittain samoja intermediaalisuuden teoretisointeja kuin Piipon ja Kilpiön toimittaman teoksen kirjoitukset, mutta tässä aiemmassa teoksessa artikkelit keskittyvät musiikin ja kirjallisuuden moninaisiin yhteismuotoutumiin. Uuden kokoelman artikkeleissa intermediaalisen kirjallisuuden alue laajenee, kun kirjallisuus suhteutuu vaikkapa kuvataiteisiin, kehoiteeseen, elokuvaan, kuunnelmaan, televisioon tai youtubeen.

Kokoelman aloittaa Piipon ja Kilpiön kirjoitus, joka johdattelee hyvin intermediaalisuuden äärelle. Toimittajien artikkelin painopiste on enemmän käsitteen teoreettisessa hahmottamisessa kuin kulttuurihistoriallisen ilmiön esittelyssä. Intermediaalisuuden ilmiötä, sen pitkää historiaa tai ilmiön nykyhetkelle ominaisia, kapitalismiin ja elämystalouteen liittyviä piirteitä toimittajat nostavat esiin perustellusti. Piipon ja Kilpiön artikkeli rakentuu toimivaksi taustoitukseksi tutkimusalueen keskeisille lähtökohdille, käsitteellistyksille ja erilaisille teoretisoinneille. Heidän kirjoituksensa myös kytkee

intermediaalisuutta kiinnostavasti esimerkiksi uusmaterialistiseen ajatteluun ja media-arkeologiaan. Intermediaalisuus-termin alkuosa sisältää ajatuksia välissä-olemisesta, välittymisestä ja välillisyydestä siinä missä loppuosa vie mediumien, välineitten pariin. Kuten toimittajatkin korostavat, näkemys erillisiksi hahmottuvista välineellisyyksistä on intermediaalisuutta tarkastellessa välttämätöntä, joskin samaan hengenvetoon lähes kaikki asiaa teoretisoineet muistuttavat näkemyksen keinotekoisuudesta. Mediumit ovat nimittäin jo lähtökohtaisesti sekoittuneita, välittämässä-olevia, hybridejä.

Toimittajien kirjoituksessa, kuten sittemmin useimmissa artikkeleissa, intermediaalisuuden asiantuntijaksi nostetaan erityisesti ruotsalainen Lars Elleström ja hänen hahmotuksensa intermediaalisuuden typologiasta. Elleström jakaa intermediaalisuuden kahteen kategoriaan, transmediaatioon ja mediarepresentaatioon, jotka sangen usein risteytyvät konkreettisissa tapaus-esimerkeissä. Transmediaatiossa on kyse jonkun mediumin sisältämän informaation, sisällön, siirtymisestä toiseen mediumiin – tyyppillisenä esimerkkinä adaptaatio. Mediarepresentaatio puolestaan on sitä, kun tiettyä mediaa itseään representoidaan toisessa mediassa. Tästä esimerkkinä on jo antiikista tuttu ekfrasis. Toimittajien mukaan ”Elleströmin typologia vaikuttaakin meistä selkeämmältä ja käyttökelpoisemmalta” (Piippo & Kilpiö 2022, 13) kuin kirjoituksessa myös käsitelty Werner Wolfin jaottelu. Mieluusti olisi kuitenkin lukenut enemmän perusteluita Elleströmin vankemmasta käyttökelpoisuudesta siksikin kun Wolfin jaottelua käytetään sangen paljon muuallakin kuin tämän kokoelman artikkeleissa. Wolfin luokittelussa esiintyvän intermediaalisen viittauksen kritiikki jää hieman kryptiseksi ei pelkästään niukan ilmaisun vuoksi vaan myös heitonomaisessa huomiassa, jonka mukaan viittauksen alle on ”sijoitettu hyvin eriparisia ilmiöitä, semminkin kun kirjallisuuden ’elokuvallisuutta’ on vaikea todentaa” (Piippo & Kilpiö 2022, 13). Heitonomaiseksi huomio jää siksi, että ”kirjallisuuden elokuvallisuudesta” on julkaistu ja kirjoitettu vuosikymmenien ajan, aina Walter Benjaminista ja Sergei Eisensteinista alkaen.

Johdattelevan artikkelin lisäksi *Intermediaalinen kirjallisuus* sisältää kahdeksan artikkelia, jotka keskittyvät aineiston analyysiin intermediaalisuuden laajassa kehikossa. Poikkeuksen tekee Hanna-Riikka Roineen artikkeli, joka ei kiinnity mihinkään nimettyyn aineistoon käsitellessään digitaalista mediaa yleensä. Roineen kirjoitus pohtii, miten transmediaalista narratologiaa pitäisi muokata kohtaamaan paremmin digitaalisen murroksen mahdollistamia ja esiin tuomia toimintatapoja ja keinoja. Elokuvan ja kirjallisuuden suhde nousee esiin sekä Juha-Pekka Kilpiön että Juri Joensuun artikkeleissa. Kilpiö tarkastelee Robert Cooverin kinekfrastisia novelleja. Kinekfrasis on Kilpiön termi sille, kun elokuva tai muu liikkuva kuva saa sanallisen representaation. Joensuu tutkii Eino Ruutsalon *ABC 123* -lyhytelokuvaa (1967) analysoiden yksityiskohtaisesti sen erilaisia mediaalisia ja intermediaalisia puolia. Ruutsalon elokuvassa lyhyillä leikkauksilla etenevä kuvamateriaali sekoittaa erilaisia

typografisia aineistoja, kuten kirjasintyyppejä, kirjaimia ja kirjapainojen käyttämiä koristekuvioita.

Heta Marttisen artikkeli lukee ja katsoo 2000-luvulla julkaistuja Veera Salmen kirjoittamia ja Emmi Jormalaisen kuvittamia *Puluboi ja Poni* -lastenkirjasarjan teoksia, jotka ovat ilmestyneet niin kirjamuodossa kuin TV-sarjana. Marttisen artikkeli ei pelkästään analysoi herkullista, eri tavoin ajalle ominaisiin medioihin kiinnittyvää aineistoaan vaan nostaa esiin myös mielenkiintoisia ajatuksia leikistä ja mediaalisuuksista sekä tekstuaalisen ja visuaalisen vuorovaikutuksesta. Oskari Rantala paneutuu käsitteellisesti multimodaalisuuden, intertekstuaalisuuden ja intermediaalisuuden risteymiin ja eroihin analysoidessaan Alan Mooren ja Kevin O’Neillin *The League of Extraordinary Gentlemen* -sarjakuvia. Rantalalan artikkeli on sekä käsitteellisesti että aineiston tarkastelultaan puhutteleva.

Mikko Keskinen kirjoitus käsittelee Heinrich Böllin ”Tohtori Murken kootut tauot” -novellia ja siitä tehtyjä radiokuunnelmaversioita. Keskinen aineiston ja kirjoituksen asetelmat ovat lähtökohtaisesti kiehtovia, sillä niissä käsitellään hiljaisuutta, ääntä ja äänettömyyttä ja niiden esittämistä kirjallisesti ja äänimediassa eli ääneen. Virpi Vairisen kirjoituksessa Don Delillon *Esittäjä*-romaanissa käsitelty kehotaide kytketään ekfrasikseen, mutta Vairinen laventaa kiinnostavasti ilmiön aluetta, jotta se kohtaisi paremmin romaanissa käsitellyn esitystaiteen muodon.

Jarkko Toikkasen ”Kirjallisuuden intermediaalinen kokemus. H. P. Lovecraftin ’Pickman’s Model’” -artikkeli sisältää kirjoittajansa kehittämän retorisen menetelmän, jolla voi analysoida kirjallisuuden intermediaalisuuden kokemusta. Toikkasen menetelmä vaikuttaa toimivalta hänen omassa Lovecraftluennassaan. Toikkasen artikkelissa kuitenkin hieman hämmentää muutama suomennos, kuten retorinen ”laite” (*device*), jolla Toikkanen haluaa tuoda esiin retoriikan materiaalisuuden. Liekö tottumiskysymys, mutta pitkään käytössä ollut ”retorinen keino” tuntuu luontevammalta ja tarpeeksi materiaaliselta. Toinen Toikkasen ajatuksia herättävä suomennos on ”välinemääräisyys”, jota hän käyttää englannin *media-specificity*-termistä. Useimmiten termi on käännetty ”väline-erityisyydeksi” (tai välineen erityisyydeksi) esimerkiksi adaptaatiotutkimuksessa, jossa korostetaan nimenomaisesti eroja ja erilaisuuksia lähde- ja siitä tehdyn adaptaatioversion mediumien välillä. En voi olla lukematta Toikkasen ehdotusta essentialistisesti, vaikka juuri siitä ei ole kääntäjän mukaan kyse.

Intermediaalinen kirjallisuus -kokoelman artikkelit sisältävät kiinnostavia luentoja monipuolisesta aineistosta. Esimerkiksi sarjakuva- tai kuvakirjatutkijoille kokoelman kirjoituksista löytyy useita kiinnostavia tarttumapintoja. Antoisimmillaan artikkelit tarjoavat myös käsitteellistä kehittelyä. Antologia

myös kutsuu pohtimaan erilaisten intermediaalisuuden teorioiden ja typologioiden käyttökelpoisuutta tai jopa tarpeellisuutta. Intermediaalisuus lävistää ilmiönä nykyisen läntisen kulttuurimme yhä vahvemmin, joten kokoelma on mitä ajankohtaisiin. Intermediaalisuudessa riittää pohdittavaa.

Kaisa Kurikka

Lähteet

Kainulainen, Siru, Liisa Steinby & Susanna Välimäki (toim.) 2018. *Kirjallisuuden ja musiikin leikkauspintoja*. Helsinki: SKS.

Lehtonen, Mikko 1999. Ei kenenkään maalla – teesejä intermediaalisuudesta. *Media & Viestintä* 22 (2), 4–21. DOI: 10.23983/mv.62802.

Piippo, Laura & Juha-Pekka Kilpiö 2022. Intermediaalinen kirjallisuus, kirjallinen intermediaalisuus. Taustaa, käsitteitä, tulokulmia. Teoksessa *Intermediaalinen kirjallisuus*. Toim. Laura Piippo & Juha-Pekka Kilpiö. Jyväskylän yliopisto: Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 132, 7–30.